

Anna Chabasińska

Kościół prawosławny na Ziemi Lubuskiej po II wojnie światowej

Studia Lubuskie : prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie 6, 379-404

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA CHABASIŃSKA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wielkopolskim

Kościół prawosławny na Ziemi Lubuskiej po II wojnie światowej

1. Organizacja życia religijnego Cerkwi na Ziemi Lubuskiej

Odbudowa prawosławia w Polsce po II wojnie światowej odbywała się w tragicznych okolicznościach. Na jego stabilizacji zaważyły trwające od 1944 r. masowe przesiedlenia, które były wynikiem międzynarodowych ustaleń dotyczących nowych granic Polski. W przypadku prawosławia straty wynosiły przeszło 90% przedwojennego stanu posiadania Kościoła¹. Z pięciu przedwojennych diecezji, w granicach Polski pozostała tylko Diecezja Warszawska oraz niewielka część Diecezji Grodzieńskiej². Kulminacją tego procesu była przeprowadzona wiosną 1947 r. akcja „Wisła”, która w brutalny sposób doprowadziła do całkowitego rozbitcia struktury administracyjnej Kościoła. Poza Białostoczczyzną, większość wiernych musiała bezwzględnie opuścić swoje dotychczasowe miejsce zamieszkania i zgodnie z wytycznymi władz przenieść się na tzw. Ziemie Odzyskane³. Na Środ-

¹ Za: S. Dudra, *Kościół prawosławny na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej*, Zielona Góra 2004, s. 21.

² *Ibidem*, s. 21.

³ Do województwa zielonogórskiego przesiedlono następującą liczbę osób: Głogów – 1070, Międzyrzecz – 838, Nowa Sól – 733, Rzepin – 353, Skwierzyna – 662, Strzelce Krajeńskie – 540, Sulęcín – 2219, Szprotawa 1560, Świebodzin – 1156, Wschowa – 250, Zielona Góra – 531, Żagań – 858, za: E. Misilo, *Akcja „Wisła”. Dokumenty*, Warszawa 1993, s. 444-445.

kowe Nadodrże deportowano w lipcu i sierpniu 1947 r. około 12 tys. osób, w większości pochodzących z obszarów Łemkowszczyzny⁴.

W ten sposób na wschodnich rubieżach pozostawione zostały owoce wielowiekowej pracy Cerkwi prawosławnej. Porzucone świątynie, cmentarze i szkoły nigdy już nie odzyskały swojej świetności. Przewodnym zadaniem Kościoła prawosławnego stało się odtworzenie w nowych warunkach politycznych i bytowych struktury administracyjnej Cerkwi i objęcie opieką wiernych rozrzuconych na zachodnich krańcach Polski. Zadanie to było o tyle trudne, iż dotyczyło terenów przyłączonych do Polski po II wojnie światowej, a więc chodziło nie o reaktywację kościelnej i parafialnej struktury lecz o budowę całkowicie nowego systemu. Jednym z obszarów budowania nowej bazy administracyjnej była Ziemia Lubuska. Terytorialnie wchodziła ona w zakres powołanej 5 czerwca 1946 r. Prawosławnej Administratury Ziem Odzyskanych, która już w lipcu została przekształcona w Diecezję Ziem Odzyskanych⁵. W jej skład wchodziły dekanat wrocławski, szczeciński oraz olsztyński. W grudniu 1946 r. wikariuszem diecezji został mianowany bp Jerzy (Korenistow)⁶. Podejmowane przez Kościół próby organizacji diecezji, nie przyniosły jednak zamierzonych rezultatów, zwłaszcza, że kolejne proponowane zmiany nie zyskały już poparcia władz centralnych⁷.

Bardzo istotną kwestią dla funkcjonowania Kościoła prawosławnego było jego prawne położenie w nowej sytuacji społeczno-politycznej. W 1945 r. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny opierał swoją działalność na podstawie czterech przedwojennych aktów normatywnych: dekretu Prezydenta RP z dnia 18 listopada 1938 r. *o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*⁸, rozporządzenia Rady Ministrów z 10 grudnia 1938 r. *o uznaniu Statutu Wewnętrznego Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*⁹, zarządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 6 maja 1939 r. zatwierdzającego Statut Konsystorza Diecezjalnych Polskiego Autokefalicznego

⁴ S. Dudra, *Łemkowie. Deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na Środkowym Nadodrzu w latach 1947-1960*, Głogów 1998, s. 68. Z kolei według A. Misiło liczba przesiedlonych wynosiła 10 870, zob.: E. Misiło, *Akcja „Wisła”...*, *op. cit.*, s. 32.

⁵ AAN, MAP, sygn. 1042, mkrf. B-2062, *Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Departamentu Wyznaniowego MAP z 19 sierpnia 1946 roku*.

⁶ AAN, MAP, sygn. 1046, mkrf. B-2066, *Pismo Metropolity Dionizego do Departamentu Wyznaniowego MAP z 3 stycznia 1947 roku*.

⁷ W lutym 1948 roku, Metropolita Dionizy przedstawił w MAP swój projekt podziału organizacyjnego na diecezje, który nie zyskał akceptacji władz. Szerzej zob.: S. Dudra, *Kościół prawosławny...*, *op. cit.*, s. 25.

⁸ DzU Nr 88, poz. 597.

⁹ DzU Nr 103, poz. 679.

Kościół Prawosławny¹⁰ oraz Ustawy z 23 czerwca 1939 r. o uregulowaniu położenia prawnego majątków Kościoła prawosławnego¹¹. Ten stan prawny, ze zmianami wynikającymi z prowadzonej przez państwo polityki wyznaniowej i potrzeb Kościoła prawosławnego, przetrwał do 1991 r., kiedy to Ustawa z 28 czerwca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego¹² na nowo uregulowała położenie prawne tego Kościoła.

Tymczasem, po odsunięciu Metropolity Dionizego i przyjęciu autokefalii od Synodu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w czerwcu 1948 r., sytuacja Kościoła nieco się poprawiła. W listopadzie 1948 r. wydzielono trzy diecezje: Warszawsko-Bielską, Białostocko-Gdańską i Łódzko-Wrocławską. W skład ostatniej wchodziły dekanaty: łódzki, krakowski, szczeciński, wrocławski. 5 września 1951 r. Sobór Biskupów stworzył nowy podział, tworząc cztery diecezje (co spełniało wymogi autokefalii). Województwa zachodniej Polski znalazły się w Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej (koszalińskie – 3 parafie, szczecińskie – 2 parafie, wrocławskie – 8 parafii, zielonogórskie – 3 parafie)¹³, zarządzanej przez biskupa Michała, ta z kolei składała się z dwóch dekanatów: wrocławskiego i szczecińskiego. W kwietniu 1958 r. Sobór Biskupów dokonał kolejnego przeobrażenia w diecezji, tworząc dekanat koszaliński i zielonogórski. W skład dekanatu zielonogórskiego weszły parafie: Brzoza, Kożuchów, Leszno Górne, Lipiny, Ługi, Przemków, Szprotawa, Torzym – Międzyrzecz, Zielona Góra, Polkowice¹⁴. Pełniącym obowiązki dziekana dekanatu zielonogórskiego został z 1 września 1958 r. ks. Mikołaj Proniński¹⁵,

¹⁰ MP Nr 136, poz. 319.

¹¹ DzU Nr 57, poz. 370.

¹² DzU Nr 66, poz. 287.

¹³ AUdSW, sygn. NK – III 1a/6/51, *Pismo Metropolity Makarego nr 28 do Urzędu do Spraw Wyznań*, za: K. Urban, *Kościół Prawosławny w Polsce w latach 1944-1956, Studia i Materiały*, Kraków 1998, s. 149; *Sprawozdanie roczne Warszawskiej Metropolii za 1951 rok*; K. Urban, *Kościół prawosławny...*, op. cit., s. 157; APG, UWG, sygn. 1427, *Pismo UdSW w Warszawie do Prezydium WRN w Zielonej Górze z 18 października 1951 roku*, k. 68.

¹⁴ PAM, sygn. RII – 9A, *Pismo Kancelarii Metropolity Nr 396z 18 VII 1958 r. do Kancelarii Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego*, za: K. Urban, *Z dziejów Kościoła prawosławnego na Dolnym Śląsku 1946-1956*, Białystok 1998, s. 11.

¹⁵ Ks. Mikołaj Proniński (1902-1982), ur. w Chomlu (ZSRR). W 1935 r. ukończył studia w Pińsku. W 1940 r. wyświęcony na kapłana. Proboszcz parafii we wsi Kaczanowice, pow. Pińsk. Był repatriantem, przesiedlonym w 1945 r. do Polski z pow. Łuninice. Od 1948 proboszcz parafii w Zielonej Górze (do 1972), Lipinach (1958-1960), APG, UWG, sygn. 1427, *Charakterystyka*, k. 117. Od 1 września 1958 do 1 kwietnia 1961 roku pełnił obowiązki dziekana dekanatu zielonogórskiego, APG, UWG, sygn. 1427, *Dekret nr 154 na Wrocławsko-Szczecińską Diecezję z 7 sierpnia 1958 roku*, k. 104. Ponownie został miano-

który swoją funkcję pełnił do marca 1961 r.¹⁶ Po ks. Pronińskim funkcję dziekanów sprawowali kolejno: ks. Mikołaj Leszczyński¹⁷ (1962-1963), ponownie ks. Proniński (1964-1972), ks. Mikołaj Poleszczuk¹⁸ (1972-1979), ks. Bogdan Sencio¹⁹ (1974-1979), ks. Piotr Marczak²⁰ (1979-1994) oraz ks. Igor Popowicz²¹ (1994- ?).

Opisany powyżej podział przetrwał do 2000 r., kiedy to z dekanatu zielonogórskiego wydzielone zostały parafie Brzoza i Ługi – włączono je do dekanatu szczecińskiego. W tym samym roku w diecezji utworzono dekanat lubiński składa-

wany na to stanowisko 5 maja 1964 r., APG, UWG, sygn. 1427, *Dekret nr 8 na Wrocławsko-Szczecińską Diecezję z 5 maja 1964 roku*, k. 101.

¹⁶ APG, UWG, sygn. 1427, *Dekret nr 33 na Wrocławsko-Szczecińską diecezję z dnia 18 marca 1961 roku*, k. 68.

¹⁷ Ks. Mikołaj Leszczyński (1915-1965), święcenia kapłańskie otrzymał w 1959 r. Był proboszczem w Przemkowie (1959-1963), Buczynie (1959-1963) i Koszalinie (1963-1965). W lutym 1962 r. został dziekanem okręgu zielonogórskiego, APG, UWG, sygn. 1427, *Dekret nr 5 na Wrocławsko-Szczecińską Diecezję z dnia 2 lutego 1962 roku*, k. 63.

¹⁸ Ks. Mikołaj Poleszczuk (1920-1975), ur. w Hutorze Harowieckim (ZSRR). Święcenia kapłańskie otrzymał 8 marca 1951 r. 17 września 1951 r. przeszedł do Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej. Pełnił posługę we Wrocławiu, a następnie w Ługach, Brzozie, Torzymiu i Malczycach. W 1963 r. objął parafię w Przemkowie. Swoją misję pełnił do 1975 r. W latach (1972-1974) pełnił funkcję dziekana okręgu zielonogórskiego, AAN, UdSW, III Nierzymkokatolicki, sygn. 68/5, *Akta dotyczące ks. M. Poleszczuka*.

¹⁹ Ks. Bogdan Sencio ur. w 1943 r. w Morochowie pow. Sanok. W 1964 r. ukończył Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie, a w 1969 Chrześcijańską Akademię Teologiczną. W tym samym roku przyjął święcenia kapłańskie, APG, UWG, sygn. 1427, *Życiorys*, k. 131. Pełnił posługę kapłańską w Zimnej Wodzie (1970-1975), Przemkowie (1975-1979). W latach (1974-1979) był dziekanem okręgu zielonogórskiego. W 1979 r. uzyskał zgodę na wyjazd do Kanady.

²⁰ Ks. Piotr Marczak, (ur. 1910) w Lublinie. W 1942 r. wyświęcony na kapłana i przydzielony do parafii w Kijowie. W 1943 r. powrócił do Lublina. Aresztowany i przewieziony na Majdanek. Po uwolnieniu w 1944 r. trafił do wojska, by w 1948 r. zostać zdemobilizowanym w stopniu majora rezerwy, APG, UWG, sygn. 1424, *Życiorys*, k. 53. W kwietniu 1975 r. został przyjęty w skład kleru Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej jako proboszcz w Zielonej Górze (1975-1986) i Torzymiu (1975-1994), APG, UWG, sygn. 1424, *Delegacja służbowa z 31 sierpnia 1975 roku*, k. 56. w 1979 został dziekanem okręgu zielonogórskiego, APG, UWG, sygn. 1424, *Dekret nr 4 na Diecezję Wrocławsko-Szczecińską z dnia 14 sierpnia 1979 roku*, k. 47. Od grudnia 1982 r. pełnił obowiązki proboszcza parafii w Lipinach, APG, UWG, sygn. 1424, *Delegacja z 7 grudnia 1982 roku*, k. 46.

²¹ Ks. Igor Popowicz, (ur. 1954). W 1978 ukończył Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1978 r. W 1979 r. został proboszczem w Przemkowie i Lesznie Górnym, a od 1994 r. jest dziekanem okręgu zielonogórskiego, za: S. Dudra, *Kościół prawosławny..., op. cit.*, s. 216.

jący się z ośrodków w Legnicy, Lubinie, Zimnej Wodzie, Michałowie, Rudnej, Głogowie, Studzinkach i Jeleniej Górze. Od 2003 r. w dekanacie zielonogórskim swoją aktywność zaznaczyła Cerkiew prawosławna w Słubicach. Do 2006 r. nabożeństwa odbywały się w budynku przy ul. Sienkiewicza 24c; aktualnie wierni prawosławni spotykają się w budynku katolickiego centrum studenckiego. Dzisiaj obszar Ziemi Lubuskiej obejmuje terytorialnie dekanat zielonogórski z parafiami w Buczynie (proboszcz ks. Jerzy Omelianiuł), Lesznie Górnym (ks. Igor Popowicz), Lipinach (ks. Dariusz Ciołka), Kożuchowie (ks. Dariusz Ciołka), Słubicach (ks. Dariusz Ciołka), Przemkowie (ks. Igor Popowicz), Torzymiu (ks. Dariusz Ciołka) i Zielonej Górze (ks. Andrzej Dudra) oraz południową część dekanatu szczecińskiego z parafiami w Gorzowie Wielkopolskim (ks. mitrat Bazyli Michalczuk – dziekan dekanatu szczecińskiego), Brzozie (ks. Artur Graban) i Ługach (ks. Artur Graban).

Dekanat zielonogórski wraz z dekanatami wrocławskim, szczecińskim, koszalińskim i lubińskim wchodzi w skład Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej, której ordynariuszem od roku 1983 jest arcybiskup Jeremiasz.

2. Charakterystyka kształtowania się sieci parafialnej Kościoła prawosławnego na Ziemi Lubuskiej

Niezależnie od kształtowania się przez lata struktury administracyjnej Kościoła prawosławnego na Ziemiach Odzyskanych, władze kościelne już od zakończenia II wojny światowej rozpoczęły proces tworzenia życia religijnego na tym obszarze. Na Ziemi Lubuskiej sieć parafialna zasadniczo została stworzona w latach 1947-1958. Jako pierwsi na ziemię zachodnie dotarli księża Stefan Biegun²² oraz Leonidas Byczuk²³. Pierwszy w październiku 1945 r. odnowił działalność parafii prawosławnej w Poznaniu, która liczyła 21 rodzin²⁴, drugi – parafii w Pile. Z kolei misję

²² Ks. Stefan Biegun, (1903-1983), święcenia kapłańskie otrzymał w 1926 r. W latach 40. był proboszczem w Boguszy, Królowej Ruskiej i Florynce. Po akcji „Wisła” został przesiedlony na Ziemię Odzyskaną. Został proboszczem w Wałbrzychu (1948-1952; 1955-1971) i Jeleniej Górze (1947-1983), AAN, UdSW, Wydz. III Nierzymkokatolicki, sygn. 5b/3.

²³ Ks. Leonidas Byczuk, (zm. 1970), w 1945 roku delegowany na Ziemię Zachodnią. W latach (1945-1952) proboszcz parafii w Pile. W 1952 r. przeszedł do Diecezji Białostocko-Gdańskiej, za: S. Dudra, *Kościół prawosławny...*, *op. cit.*, s. 195.

²⁴ PAM, sygn. RII – 1B 1673, *Wykaz kleru Diecezji Warszawskiej Cerkwi Św. Mikołaja w Poznaniu, sporządzony w 1945 roku*, za: K. Urban, *Kościół Prawosławny...*, *op. cit.*, s. 144-146.

opieki nad wiernymi w Zielonej Górze i okolicach powierzono księdzu Mikołajowi Pronińskiemu i Piotrowi Łopatce.

Jednakże faktyczne powstanie i rozwój Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej należy wiązać z rokiem 1947, kiedy to doszło do masowych przesiedleń ludności prawosławnej i greckokatolickiej w ramach akcji „Wisła”. Przybywający ze wschodu wierni Kościoła prawosławnego stali się bazą społeczną dla kształtowanej sieci placówek parafialnych. Do tego czasu zapleczem Kościoła na tym terenie byli powracający z przymusowych robót pracownicy, jeńcy wojenni, żołnierze i uciekający przed przesiedleniami do USRR Ukraińcy oraz więźniowie obozów koncentracyjnych. Według ks. Aleksandra Kalinowicza, szacuje się, że było to od 2 do 3 tys. osób²⁵. Należy również pamiętać, że nie mały udział w powstawaniu prawosławnych parafii po 1947 r. mieli wierni Kościoła greckokatolickiego, którzy w związku z włączeniem w 1946 r. Cerkwi greckokatolickiej do Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej masowo przechodzili na prawosławie. Wynikało to z przywiązania tej rzeszy wiernych do wschodnich tradycji, które były nadal kultywowane w Kościele prawosławnym. Przejście do tolerowanego przez władze państwowe Kościoła prawosławnego dawało gwarancję zachowania swojego języka i przeniesionych ze wschodu zwyczajów, które były niezmiernie istotne i integrujące w nowym, nieznanym, pełnym uprzedzeń środowisku społecznym. Było to zjawisko dość popularne, tym bardziej, że w pierwszych latach powojennych Kościół rzymskokatolicki, który mógł być alternatywą dla prawosławia, nie potrafił w sposób należyty przyciągnąć do siebie zagubioną ludność greckokatolicką. Wprawdzie, w późniejszych latach hierarchia Kościoła rzymskokatolickiego zezwalała duchowieństwu unickiemu skorzystać z birytualizmu i przejść na obrządek rzymskokatolicki, ale to już w niewielkim stopniu zapobiegło trwającej konwersji. Poza tym, władze wyznaniowe były szczególnie negatywnie nastawione do grekokatolicyzmu uznając, że to właśnie on jest nośnikiem ukraińskiej świadomości narodowej, z którą starano się od lat walczyć, propagując zjawisko asymilacji.

W wyniku akcji „Wisła” na Ziemi Lubuskiej znaleźli się wierni Kościoła prawosławnego i greckokatolickiego, którzy zostali z premedytacją rozproszeni w terenie, a tym samym skazani na asymilację i duchową wegetację w nowych, trudnych warunkach. Dla obsługi religijnej tej ludności, Warszawski Duchowny Konsystorz Prawosławny jeszcze w 1947 r. skierował następujących księży: ks. Michała Popiela²⁶, któremu powierzono obsługiwanie potrzeb religijnych ludności

²⁵ APDWSz, *Pismo ks. A. Kalinowicza do Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego z 18 września 1946 r.*

²⁶ Ks. Michał Popiel (1886-1961) ur. w Dolnej-Szlacheckiej pow. Sanok. Seminarium duchowne ukończył w Stanach Zjednoczonych w 1916 r. i został wyświęcony na kapłana.

prawosławnej na terenie powiatu Strzelce Krajeńskie (parafia Bobrówka)²⁷, a następnie powiatu Żary i Kożuchów ks. Jerzego Zilitynkiewicza²⁸, który został oddelegowany do tworzenia parafii w Słubicach już w lutym 1947 r.²⁹, ks. Mikołaja Pronińskiego do pracy w Zielonej Górze i okolicy, ks. Dymitrowa Chylaka³⁰ do obsługi wiernych w pow. szprotawskim (Przeclaw)³¹, a następnie parafii w Stodolowicach³² w pow. Wołów. Tenże ksiądz odprawił pierwszą liturgię we wsi Buczy-

W 1919 r. powrócił do Polski i został proboszczem w Berezce na Wołyniu. W 1940 r. przesiedlił się do Nowosybirsk, by w 1946 powrócić do Polski. Pełnił funkcję proboszcza w Uściu Ruskim, pow. Gorlice. Na Ziemię Lubuską ks. M. Popiel został przesiedlony w ramach akcji „Wisła”. Osiedlił się we wsi Bobrówka, pow. Strzelce Krajeńskie, a następnie, w październiku 1947 r., przeprowadził się do wsi Olbrachtów, pow. Żary, APG, UWG, sygn. 1424, *Charakterystyka księdza prawosławnego proboszcza Popiela Michała z parafii Kożuchów, dziekanat – Wrocław*, k. 177,

²⁷ APG, UWG, sygn. 1424, *Charakterystyka*, s. 148.

²⁸ Ks. Jerzy Zilitynkiewicz (1916 – 1978), ur. w Muchowicach, pow. Krzemieniec. W 1937 roku skończył seminarium duchowne, a rok później został wyświęcony na kapłana i skierowany do parafii w Mirogoszycy, pow. Dubno. W czasie II wojny światowej, w 1942 r. został wywieziony do Niemiec, „za niewywieranie wpływu na ludność miejscową po myśli okupantów”. Po wkroczeniu Armii Radzieckiej do Berlina, wrócił do Polski i osiadł w Słubicach. Pracował w milicji obywatelskiej jako referent gospodarczy, APG, UWG, sygn. 1424, *Życiorys*, k. 132. W 1947 r. powierzono mu pracę duszpasterską w Słubicach, którą pełnił do 1953 r. Następnie od 1956 r. pełnił obowiązki duchownego prawosławnego w Torzymiu, APG, UWG, sygn. 1424, *Charakterystyka*, k. 25. Następnie obsługiwał parafię w Zimnej Wodzie (1959), Michałowie, Rudnej (1959-1962), Lubinie (1961-1962), a następnie we wsi Hłomcza, pow. Sanok., APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Metropolity Warszawskiego i Calej Polski do PWRN w Rzeszowie*, 5 czerwca 1963 r., k. 124. We wrześniu 1963 r. ponownie wraca do parafii w Torzymiu, APG, UWG, sygn. 1424, *Dekret nr 20 na Warszawsko-Szczecińską Diecezję z dnia 7 września 1963 roku*, k. 21. W 1975 r. przeniesiony w stan spoczynku.

²⁹ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do zarządu Miejskiego w Słubicach z dnia 15 lutego 1947 roku*, k. 43.

³⁰ Ks. Dymitr Chylak (1866-1956), ur. w Binkerowie pow. Nowy Sącz. Ukończył studia teologiczne w Seminarium Duchownym we Lwowie. Jako prawosławny ksiądz pracował w latach 1930-1938 w Izbach pow. Gorlice. W 1947 r. przesiedlony został do Przeclawia pow. szprotawski. Także organizator życia religijnego w Brzezinach, Studzionkach, Zimnej Wodzie, APG, UWG, sygn. 1425, *Charakterystyka*, k. 53; APW, UWW, sygn. VI/686, *Pismo Wojewody Wrocławskiego do Ministerstwa Ziem Odzyskanych z 6 marca 1948 r.*, k. 519.

³¹ Wg S. Dudry, właśnie w Przeclawiu zostało najprawdopodobniej odprawione pierwsze na Ziemiach Zachodnich nabożeństwo prawosławne dla przesiedleńców z akcji „Wisła”, zob.: S. Dudra, *Kościół prawosławny... , op. cit.*, s. 164.

³² Według danych starosty powiatowego w Wołowie, parafia prawosławna w Stodolowicach liczyła 156 wiernych. Byli to przesiedleni z powiatu Nowy Sącz Łemkowie.

na, dając początek życiu religijnemu poprowadzonemu od 1948 r. przez proboszcza ks. Wiktora Masika³³. W kwietniu 1948 r. w szkole podstawowej w Stanach koło Lipin odbyło się pierwsze nabożeństwo, które odprawił ks. Jan Lewiarz³⁴. On też przez następne dwa lata sprawował funkcję proboszcza w tejże parafii. Z kolei wierni z Gorzowa Wielkopolskiego, Myśliborza, Drezdenka, a także pośrednio Lipian i Pelczyc mieli zapewnioną opiekę duszpasterską dzięki stworzonej przez ks. Eugeniusz Protasiewicza³⁵ parafii w Barlinku. W 1952 r. na mocy upoważnienia Metropolity Warszawskiego i całej Polski tę rolę przejął ks. M. Proniński z Zielonej Góry³⁶.

W czerwcu 1949 r., dzięki pracy ks. Wiktora Masika, rozpoczęto zaspokajanie potrzeb duchowych w Przemkowie, Lipinach, a także w Szprotawie.

W sierpniu 1950 r. UdSW wyraził zgodę na utworzenie parafii w Łagowie pow. Sulęcina³⁷. W 1952 r. ks. Mikołaj Poleszczuk³⁸, którego w maju 1952 r. mianowano proboszczem parafii w Torzymiu³⁹, rozpoczął obsługę religijną współwyznawców, nie posiadających własnych świątyń i duszpasterzy w powiatach międzyszeckim, świebodzińskim i sulęcińskim⁴⁰. Według danych przedstawionych przez księdza, w 1953 r. liczba wiernych w Torzymiu wynosiła 130 osób, w Międzyrzeczu 1500, a w Świebodzińsku 1200⁴¹. W grudniu tego samego roku wieś Lipiny, w której już w 1949 r. odprawiano liturgię, została włączona do parafii kožu-

Opiekę nad nimi sprawował ks. Stefan Biegun, APW, UWW, sygn. VI/686, *Pismo wojewody wrocławskiego do Ministerstwa Ziemi Odzyskanych w Warszawie z 6 marca 1948 roku*, k. 519.

³³ A. Dudra, S. Dudra, *Prawosławny Dekanat Zielonogórski 1958-2003*, Lemko Tower Strzelce Krajeńskie 2004, s. 24-25.

³⁴ Ks. Jan Lewiarz (1903-1992), urodzony w rodzinie rzymskokatolickiej w 1941 r. przeszedł na prawosławie. Był proboszczem w Bartnem (1942-1947), Zimnej Wodzie (1947-1957), Sanoku (1957-1960), Zimnej Wodzie (1960), Sanoku (1960-1966), Pielgrzymce (1960-1992), Rozdzielu (1985-1992), AAN, UdSW, Wydz. III Nierzymskokatolicki, sygn. 139/31.

³⁵ Ks. Protasiewicz ur. w 1901 r., święcenia kapłańskie otrzymał w 1940 r. Do 1947 r. był proboszczem w powiecie Biała Podlaska. Od 1947 r. był proboszczem parafii w Barlinku. W 1972 r., został przeniesiony w stan spoczynku.

³⁶ APG, UWG, sygn. 1427, *Upoważnienie Metropolity Warszawskiego i całej Polski z dnia 7 kwietnia 1948 roku*, k. 123.

³⁷ APG, UWG, sygn. 1424, k. 42.

³⁸ Ks. Mikołaj Poleszczuk przeszedł do Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej we wrześniu 1951 r. z Białegostoku, gdzie pełnił posługę w parafii Jakuszowy Gród.

³⁹ APG, UWG, sygn. 1424, k. 38.

⁴⁰ APG, UWG, sygn. 1424, *Upoważnienie Metropolity Warszawskiego i całej Polski z dnia 21 maja 1952 roku*, k. 39.

⁴¹ APG, UWG, sygn. 1424, *Wniosek o rejestrację z 7 września 1953 roku*, k. 37.

chowskiej⁴². W kolejnych latach powstały parafie w Ługach i Brzozie (1952 r.) oraz w Lesznie Górnym (1955 r.). W Lesznie Górnym pełnienie obowiązków duszpasterskich powierzono czasowo ks. Eugeniuszowi Lachockiemu⁴³, proboszczowi parafii Malczyce, pow. Środa Śląska⁴⁴.

W swoich staraniach o stworzenie parafii na Ziemi Lubuskiej Kościół prawosławny odniósł kilka porażek. Cerkiew borykała się z niedostatkiem duchowieństwa, a ci którzy starali się erygować parafię natrafiali na sprzeciw będącej w większości ludności wyznania rzymskokatolickiego i stojącej za nią potęgą Kościoła katolickiego. Nie udało się erygować parafii w Dobiegniewie⁴⁵ oraz Międzyrzeczu. W obu przypadkach lokalne władze wyznaniowe ulegały naciskom Kościoła rzymskokatolickiego, który był przeciwny rozwojowi prawosławia, upatrując w nim alternatywę dla grekokatolickich wiernych⁴⁶. W przypadku Dobiegniewa zwracano również uwagę na bliską odległość do wsi Ługi oraz Brzozy, w których istniało już zorganizowane życie religijne⁴⁷ oraz na możliwość zaostżenia i tak występujących tam antagonizmów międzywyznaniowych⁴⁸.

Na podstawie *Rocznego sprawozdania za 1951 rok* można przyjąć, że Diecezja Wrocławsko-Szczecińska liczyła 8305 parafian, skupionych w dekanacie wrocławskim – 5393 wiernych i szczecińskim – 2912 wiernych⁴⁹. Wśród wymienionych parafii największą liczbę wiernych na Ziemi Lubuskiej wykazały Szprotawa

⁴² APG, UWG, sygn. 1423, k. 68.

⁴³ Ks. Eugeniusz Lachocki, (1907-1985), wykształcony w Instytucie św. Sergiusza w Paryżu. Po II wojnie światowej pełnił posługę w Horysku i Bończy, a następnie w Toruniu. Na Ziemiach Zachodnich objął w 1954 r. funkcję proboszcza w Przemkowie, Malczycach, a od marca 1955 pełnił posługę także w Lesznie Górnym. W latach (1956-1962) był proboszczem w Wałczu, a od 1962 r. w Krakowie, za: S. Dudra, *Kościół prawosławny...*, *op. cit.*, s. 201.

⁴⁴ APG, UWG, sygn. 1425, k. 9.

⁴⁵ APZG, PWRN, sygn. 3111, *Pismo Powiatowej Rady Narodowej w Szprotawie do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze z dnia 22 kwietnia 1954 roku.*

⁴⁶ W Dobiegniewie konflikt między prawosławnymi i Kościołem rzymskokatolickim był tak silny, iż katolicka ludność utrudniała pochówek na miejscowym cmentarzu wieronym Kościoła prawosławnego, o czym wspominały terenowe władze, APZG, PWRN, sygn. 2943, k.6.

⁴⁷ APZG, PWRN, sygn. 3111, *Pismo przewodniczącego Prezydium PRN Referatu do Spraw Wyznań w Strzelcach Krajeńskich do PWRN Referat do Spraw wyznań w Zielonej Górze z dnia 22 kwietnia 1954 roku.*

⁴⁸ APZG, PWRN, WdSW, sygn. 231, *Pismo Prezydium WRN w Zielonej Górze do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z 28 maja 1954 roku.*

⁴⁹ *Sprawozdanie roczne Warszawskiej Metropolii...*, s. 214-218, za: K. Urban, *Z dziejów Kościoła...*, *op. cit.*, s. 214-218.

(600 osób), Barlinek⁵⁰ (465) i Kozuchów (207), Przemków (50 rodzin)⁵¹. W związku z brakiem danych, w powyższym *Sprawozdaniu* nie ujęto liczby wiernych z parafii w Lipinach, Dolic, Brzezin, Buczyny oraz Torzymia.

Powstające na Ziemiach Zachodnich prawosławne parafie spotykały się z niezwykle trudnymi do pokonania przeciwnościami. Dla ich funkcjonowania niezbędne było zaplecze organizacyjne. Stanowiły je świątynie oraz plebanie, które niewątpliwie były miejscem integrującym diasporowe środowisko. Proces pozyskiwania kościołów oraz ich odbudowa stanowiły nie lada wyzwanie dla pozbawionej większych środków finansowych Cerkwi. Przekazywane w użytkowanie świątynie i kaplice zawsze wymagały dużych nakładów pracy związanych z remontem. W 1948 r. mieszkańcy Buczyny otrzymali w użytkowanie kościół poewangelicki. W tym samym roku władze w Zielonej Górze oddały pod świątynię prawosławną obiekt przy ulicy Wąskiej. W lutym 1950 r. swoją świątynię otrzymali wierni z Kozuchowa, a w pierwszych miesiącach 1951 r. parafianie z Torzymia i Przemkowa. W 1952 r. przekazano poewangelicki kościół wiernym z Ługów, a w 1953 r. obiekt sakralny w Brzozie. W październiku 1954 Prezydium Gminnej Rady Narodowej przekazało w zarząd i użytkowanie Parafii Prawosławnej w Szprotawie kaplicę cmentarną w Lesznie Górnym. Mimo wieloletnich starań kolejnych administratorów parafii w Szprotawie nie udało się pozyskać kaplicy dla miejscowych wiernych. Przez krótki czas nabożeństwa były odprawiane wspólnie z ewangelikami w zdewastowanym obiekcie ewangelickim, który ze względu na bezpieczeństwo został zamknięty. Podobne trudności napotkali wierni w Lipinach, jednakże duże zaangażowanie mieszkańców i kolejnych proboszczów doprowadziło w 1982 r. do poświęcenia nowo wybudowanej cerkwi. Jak zaznacza Stefan Dudra była to „(...) pierwsza cerkiew wybudowana przez przesiedleńców z akcji »Wisła« na terenie Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej”⁵².

O istniejących problemach lokalowych wspominał w swoim piśmie do UdSW Metropolita Makary, zwracając uwagę na dotkliwy brak pomieszczeń dla duszpasterzy, co powodowało paraliżowanie życia religijnego w tych punktach⁵³. W 1956 r. w województwie zielonogórskim sytuacja ta dotyczyła parafii w Brzozach i Szprotawie. Z kolei w placówkach filialnych w Lipinach, Torzymiu i Doli-

⁵⁰ Ujęcie danych o parafii Barlinek wynika z faktu, że od 1947 r. na odbywające się tu nabożeństwa przyjeżdżali wierni m.in. z Gorzowa Wlkp. i okolic.

⁵¹ *Sprawozdanie roczne Warszawskiej Metropolii...*, op. cit., za: K. Urban, *Z dziejów Kościoła...*, op. cit., s. 214-218.

⁵² A. Dudra, S. Dudra, *Prawosławny Dekanat...*, op. cit., s. 41.

⁵³ APG, UWG, sygn. 1427, *Pismo Metropolity Warszawskiego i Calej Polski do Urzędu do Spraw Wyznań z sierpnia 1956 roku*, k. 72.

cach, ze względu na brak chociażby skromnych pomieszczeń, księża z sąsiednich parafii nie mieli możliwości przyjmowania wiernych w sprawach duszpasterskich. Podsumowując, Metropolita Makary stwierdzał, że w Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej w 19 parafiach brak było pomieszczeń dla księży prawosławnych, bądź też były one nieodpowiednie, co przeszkadzało należytemu zorganizowaniu życia parafialnego. W ten sposób Metropolita odpierał zarzut stawiany przez władze wyznaniowe, które oskarżały Kościół prawosławny o zaniedbywanie wiernych. Zwracał również uwagę, iż przyczyną dezorganizacji życia parafialnego jest nie tylko istniejący brak świątyń, ale również opieszałość władz terenowych w załatwianiu ich urzędowych potrzeb.

Dla życia religijnego parafian bardzo istotną kwestią było szerzenie prawosławia wśród dzieci i młodzieży przesiedleńców. Katecheza stawała się „(...) ważnym czynnikiem w zachowaniu własnej tożsamości i (...) elementem budowania nowego życia wśród najmłodszej generacji społeczności prawosławnej”⁵⁴. Było to zadanie trudne do wykonania, gdyż wszystkie problemy organizacyjne, z jakimi borykały się parafie, uniemożliwiały prowadzenie zajęć w sposób profesjonalny. Spotkania dzieci i młodzieży na lekcjach religii odbywały się sporadycznie, często bez zgody władz i to głównie w prywatnych domach. Taka sytuacja miała miejsce aż do końca lat 50. Nie przynosiły skutku kierowane do urzędów prośby o umożliwienie prowadzenia katechezy w domach parafian⁵⁵. Rok 1956 przyniósł pewne korzystne dla Kościoła zmiany. W latach 1956-1960 lekcje religii odbywały się w Brzozie, Ługach, Lesznie Górnym, Buczynie oraz Przemkowie⁵⁶. W 1961 r. lekcja religii została usunięta ze szkół państwowych. Od tego czasu prowadzono ją jedynie w punktach katechetycznych przy parafiach. Wprowadzona reforma dla prawosławnej mniejszości była bardzo korzystna, gdyż integrowała młodzież w swoim środowisku i wykluczała istniejącą w szkołach państwowych presję otoczenia. Dzięki niej w dekanacie zielonogórskim w latach 60. objętych nauką religii zostało blisko 80% osób w Przemkowie, Lesznie Górnym i Buczynie, w Kożuchowie i Lipinach – 70%, w Torzymiu – 60%⁵⁷. Według *Sprawozdania za rok 1968/1969* na naukę lekcji religii uczęszczało w dekanacie zielonogórskim odpo-

⁵⁴ S. Dudra, *Nauczanie religii prawosławnej jako element wielokulturowości Środkowego Nadodrza*, „Rocznik Lubuski” 2004, Tom XXX, cz. I., s. 41.

⁵⁵ W 1954 r. z taką prośbą do władz wystąpił ks. Proniński. Władze nie wyraziły zgody, twierdząc, że lekcje religii mogą odbywać się tylko w kościele, APZG, USW, sygn. 231, *Pismo ks. M. Pronińskiego do Referatu do Spraw Wyznań z 16 października 1954 roku*.

⁵⁶ S. Dudra, *Nauczanie religii...*, *op. cit.*, s. 42.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 44.

wiedni 241 i 297 osób⁵⁸. Wzrost liczby dzieci i młodzieży uczęszczających na katechezę wynikał z stabilizującej się sytuacji w poszczególnych parafiach oraz wzrostu liczby księży przygotowanych do tego typu zajęć.

Piętrzące się problemy powstających po 1947 r. parafii powodowały, że wiele z nich przestało w latach następnych funkcjonować. Było to wynikiem braku prawosławnych duchownych, którzy mogliby na miejscu dbać o wiernych w parafii oraz braku świątyń do odprawiania liturgii. Te czynniki wpłynęły m.in. na zamknięcie w 1964 r. parafii w Szprotawie, która mimo wielu lat starań nie uzyskała lokum dla prowadzenia swojego religijnego życia i faktycznie stała się martwym punktem. Inną przyczyną był fakt, iż poszczególne parafie obejmowały swym zasięgiem terytorialnym duże obszary, co stanowiło w czasach utrudnionej komunikacji często problem trudny do pokonania, zwłaszcza że większość prawosławnych księży była w podeszłym wieku⁵⁹. Na osłabienie poszczególnych placówek, a w konsekwencji ich upadek miała wpływ powstała po 1956 r. możliwość powrotu do opuszczonych w 1947 r. rodzinnych stron. Z kolei po 1970 r., za zgodą władz rozpoczął się proces migracji prawosławnej ludności do USA i Kanady. Poza tym, nowe pokolenia ukraińskiej mniejszości dużo łatwiej asymilowało się z lokalnym środowiskiem, a tym samym odchodziło od Cerkwi, która wyraźnie ze swoją obrzędowością je stygmatyzowała⁶⁰. Nie uszło to uwadze lokalnych władz, które scharakteryzowały postępujący proces w ten oto sposób:

„W szczególności w miastach młodzież korzystająca z polskiej szkoły przestała się przyznawać do ukraińskiego pochodzenia, podkreślając swoją polskość czemu towarzyszyło odejście od prawosławia i często pod wpływem nacisku otoczenia i braku polskiego kościoła prawosławnego przechodzenie do kościoła rzymsko-katolickiego. (...) działo się to również i dlatego, że posługująca się polskim językiem młodsza generacja czuła się coraz bardziej obco w cerkwi”⁶¹.

⁵⁸ AAN, Wydz. III Nierzymkokatolicki, *Pismo Kancelarii Metropolity do UdSW z 25 kwietnia 1969 roku*.

⁵⁹ I tak dla przykładu, powstała w 1963 r. parafia gorzowska składała się z następujących miejscowości: Miedzichód, Międzyrzecz, Skwierzyna, Rzepin, Sulęcín, Kostrzyn, Witnica, Drezdenko, Krzyż i Ośno Lubuskie. Obsługujący ją proboszcz ks. Aleksander Sienkiewicz czasowo opiekował się również wiernymi z Torzymbia, miał wtedy 66 lat, APG, UWG, sygn. 1422, *Zarządzenie z 10 marca 1975 roku*, k.190.

⁶⁰ Szerzej zob.: J. Niedźwiecki, *Proces asymilacji łemków w północnej Wielkopolsce w latach 1947-1965*, [w:] *Łemkowie – historia i kultura*, Sesja Naukowa Szreniawa, 30 czerwca – 1 lipca 2007, s. 125.

⁶¹ APG, UWG, sygn. 1427, *Sprawozdanie na temat Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w województwie zielonogórskim*, k. 16.

Na początku lat 70. w Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej uzewnętrznily się pewne istniejące od lat animozje między duchownymi Diecezji, a władzami kościelnymi. Dotyczyły one struktury etnicznej Kościoła. Według *Sprawozdania z działalności Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w 1969 r. w województwie zielonogórskim* istniało 7 parafii i 4 placówki duszpasterskie. W sumie było to 1830 wyznawców, z czego zdecydowaną większość według władz wyznaniowych stanowili wierni pochodzenia ukraińskiego z regionu Podkarpacia i Wołynia⁶². Było to pewne uogólnienie, ponieważ większość przesiedlonej do województwa zielonogórskiego i wrocławskiego ludności pochodzącej z terenów Łemkowszczyzny, utożsamiała się z Łemkami, a nie Ukraińcami. Ten stan rzeczy budził pewien niepokój wśród księży pochodzących z tamtych obszarów. Problem uwidocznił się tym bardziej, że również władze Kościoła prawosławnego starały się eliminować wszelkie przejawy separatyzmu, widząc Cerkiew jako jedność. Na ten fakt pewnej ignorancji zwracali uwagę duchowni Diecezji Wrocławskiej i Szczecińskiej w swoim piśmie do Metropolity Warszawskiego i Całej Polski biskupa Bazylego⁶³. Jak czytamy w dokumencie autorzy listu skarżyli się na poniżanie księży i ich niedocenywanie.

„Daje się to szczególnie zauważyć, chociażby w wydawanym »Wiestniku Cerkiewnym«, który nigdy nie wspomina o nas i o naszym życiu. Tak samo naszych kandydatów, przebywających w seminarium nie uczy się łemkowskiego i ich rodzinnego obrządku”⁶⁴.

Mieli również żal, że ich księża „(...) nie biorą udziału w organizowanych wycieczkach zagranicznych, jak również w delegacjach kościelnych. Tak samo w związku z różnego rodzaju uroczystościami kościelnymi, nasi księża nie są nagradzani nagrodami kościelnymi przez nasze władze kościelne”⁶⁵.

Przyczynę takiego stanu widzieli w niechęci władz kościelnych do księży pochodzenia łemkowskiego i „posądzaniu ich o wrogą działalność na niekorzyść Kościoła prawosławnego, jak również działalność polityczną”⁶⁶. Wspomniane powyżej pismo podpisał księża: M. Poleszczuk, Jan Rydzaj⁶⁷, Włodzimierz Ko-

⁶² APG, UWG, sygn. 1427, *Sprawozdanie na temat działalności Polskiego autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w województwie zielonogórskim*, k. 17-19.

⁶³ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo księży Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej do Jego eminencji Wielcebłogosławionego Bazylego Metropolity Warszawskiego i Całej Polski z 4 października 1972 roku*, k. 65-66.

⁶⁴ *Ibidem*, k. 65-66.

⁶⁵ *Ibidem*, k. 65-66.

⁶⁶ *Ibidem*, k. 65-66.

⁶⁷ Ks. Jan Rydzaj był w tym czasie dziekanem okręgu wrocławskiego i proboszczem parafii prawosławnej w Lubinie.

chan⁶⁸, Jerzy Zilitynkiewicz, Bogdan Sencio, Anatol Fedasz⁶⁹ oraz Jerzy Hnatów⁷⁰. Na podstawie zebranej przeze mnie dokumentacji, trudno jest określić, czy wspomniany dokument przyniósł oczekiwane rezultaty. Natomiast nastroje wśród księży niewątpliwie miały przełożenie na funkcjonowanie parafii, zwłaszcza, że właśnie w tym czasie władze państwowe udzielały zgody na wyjazdy do USA i Kanady, co musiało uszczuplać liczbę wiernych w parafiach.

Na rozwój i funkcjonowanie Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej największy wpływ miało zjawisko diasporowości. Organizacja życia religijnego była znacznie utrudniona z powodu niechęci otoczenia. Było to powodem wyjazdu wielu rodzin za granicę, bądź też powrotu do rodzinnych stron, przy pierwszej nadarzającej się okazji. Drugim ważnym czynnikiem była postępująca laicyzacja promowana przez całe dziesięciolecie przez władze państwowe. Uszczupliła ona w znaczny sposób ilość wiernych w parafiach. Przemiany polityczne po roku 1989 nie zahamowały tego zjawiska. Dotkliwy brak duchownych, który dotyczył większość parafii przez całe dziesięciolecie powodował odpływ wiernych do Kościoła rzymskokatolickiego. Z drugiej zaś strony, demokratyzacja życia politycznego pozwoliła na wszechstronny rozwój Cerkwi prawosławnej. W 1990 r. powstało Stowarzyszenie Prawosławne im. św. Piotra i Pawła. W ramach niego funkcjonowały sekcje naukowo-oświatowa, katechetyczna, charytatywna, współpracy z zagranicą i wydawnicza. W 1992 r. stworzono przy Diecezji sobór diecezjalny oraz Radę Diecezjalną, które miały wspomagać biskupa w zarządzaniu Diecezją. W rozwój życia duchowego zaangażowała się również prawosławna młodzież. W 1993 r. powstał Młodzieżowy Chór Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej, skupiający parafian z Legnicy, Lubina, Oleśnicy i Wrocławia. Istnieje także Bractwo Młodzieży Prawosławnej Die-

⁶⁸ Ks. Włodzimierz Kochan (ur. w 1930) we Florynce. W 1956 ukończył Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie. W 1958 r. otrzymał święcenia diakońskie, a następnie święcenia na prezbitera. W tym samym roku został wikariuszem we wrocławskiej katedrze. Odprawiał nabożeństwa także w Malczycach, Lesznie Górnym, Przemkowie, Szprotawie. We wrześniu 1958 r. został mianowany proboszczem w Ługach, APZG, USW, PWRN, *Pismo Kancelarii Biskupa Wrocławskiego i szczecińskiego Stefana do Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Zielonej Górze z 30 czerwca 1958 roku*. Czasowo pełnił także posługę w Torzymiu (1959). Przeniesiony w stan spoczynku w 1999 r.

⁶⁹ Ks. Anatol Fedasz (1933-2002), w 1962 r. przyjął święcenia diakońskie i kapłańskie. Objął parafie w Rudnej (1962-1989) i Studzionkach (1962-1964). W 1963 r. czasowo delegowany do parafii w Ołużnej. W latach (1982-1989) proboszcz parafii w Głogowie. We wrześniu 1989 r. uzyskał zgodę na przejście do Diecezji Przemysko-Nowosądeckiej, gdzie objął parafię w Przemyśle.

⁷⁰ Ks. Jerzy Hnatów w 1962 ukończył Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie, w latach (1964-1985) był proboszczem w Studzionkach, w latach (1967-1985) w Malczycach.

cezji Wrocławsko-Szczecińskiej, nad którym duchową opiekę sprawował ks. Antoni Habura. Na terenie Diecezji działa także chór Błahodar, założony w czerwcu 2005r. w czasie jednego ze spotkań młodzieży Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej w Michałowie. Chór liczy około 30 osób w wieku 14-20 lat.

3. Proces formowania się parafii prawosławnych na Ziemi Lubuskiej

Ze względu na ograniczenia edytorskie, poniżej zostały przedstawione jedynie trzy prawosławne parafie z dekanatu zielonogórskiego.

3.1. Parafia prawosławna Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Lesznie Górnym

Parafia prawosławna w Lesznie Górnym powstała z inicjatywy grupy wiernych, których w ramach akcji „Wisła” w 1947 r. przesiedlono ze wsi Florynka, Bielanka, Piorunka i Rozdziel. Osiedlono ich w gminie Leszno Górne w miejscowościach: Biernatów, Kopanie (przysiółek), Leszno Górne, Leszno Dolne, a także Sieraków i Bobrowice, a także Strachów, Kozłów, Stara i Nowa Oleszna. W sumie było to około 100 rodzin⁷¹. Na pierwsze miejsce spotkań obrano stworzoną w budynku mieszkalnym kapliczkę we wsi Biernatów (Brzeziny). Pierwsze nabożeństwa odprawiał ks. Dymitr Chylak, który w latach 1947-1949 był proboszczem w Przecławiu, pow. Szprotawa⁷². Według danych zgromadzonych przez miejscowe władze w opisanych powyżej wioskach oraz na terenie powiatu bolesławskiego mieszkało w 1954 r. około 600 wiernych Kościoła prawosławnego⁷³. Ze względu na brak miejsca do sprawowania liturgii, wierni z najbliższej okolicy spotykali się na modłach w domach prywatnych, szczególnie we wsi Biernatów u parafianki Anny Tylawskiej⁷⁴.

W lutym 1954 r. Metropolita Warszawski i Calej Polski bp Makary skierował do władz wyznaniowych pismo, w którym prosił o przekazanie kaplicy cmentarnej

⁷¹ APZG, PWRN, sygn. 3111, *Pismo Prezydium PRN w Szprotawie do PWRN Referat do Spraw Wyznań w Zielonej Górze z dnia 2 kwietnia 1954 roku.*

⁷² APG, UWG, sygn. 1425, *Charakterystyka*, k. 53.

⁷³ APZG, PWRN, sygn. 3111, *Pismo Prezydium PRN w Szprotawie do PWRN w Zielonej Górze z dnia 2 lipca 1954 roku*, k. 18.

⁷⁴ APZG, PWRN, sygn. 3111, *Pismo Prezydium PRN w Szprotawie do PWRN w Zielonej Górze z dnia 2 lipca 1954 roku*, k. 18.

dla wiernych jego Kościoła⁷⁵. Był to budynek położony na terenie nieczynnego już poniemieckiego cmentarza. Mógł on pomieścić około 200 osób. W protokole zdawczo-odbiorczym napisano, że kaplica jest „murowana, kryta dachem z dachówką, bez wieży, posiada 7 otworów okiennych i 3 drzwi”⁷⁶. Zastrzeżenia co do przekazania kaplicy budził fakt, że znajdowała się ona na odludnym miejscu, co utrudniało „(...) ewentualną pracę operatywną, tak ze strony tutejszego referatu, jak i innych czynników”⁷⁷. Jednakże upór i determinacja wiernych doprowadziły do wydania przez Urząd do Spraw Wyznań we wrześniu 1954 r. zgody na przekazanie nieczynnej kaplicy Polskiemu Autokefalicznemu Kościołowi Prawosławnemu w zarząd i użytkowanie, z przeznaczeniem na cele prawosławnego kultu religijnego⁷⁸. Do przekazania kaplicy w ręce ks. Michała Popiela doszło 21 października 1954 r. „W porozumieniu z kierownikiem miejscowej szkoły ustalono, aby młodzież szkolna w tym dniu była w szkole, ażeby nie robić z samego przekazywania specjalnej uroczystości”⁷⁹. Można przypuszczać, iż zgoda władz na przekazanie kaplicy wiernym Kościoła prawosławnego wiązała się pośrednio z planami przyłączenia pozbawionych opieki duszpasterskiej wiernych Kościoła greckokatolickiego. Według *Sprawozdania z działalności wyznań nierzymskokatolickich na terenie województwa zielonogórskiego z 1960 roku*⁸⁰, w Lesznie Górnym zamieszkiwało 74 wiernych Kościoła greckokatolickiego, którzy od lat zabiegali o utworzenie parafii. Pojawiło się niekorzystne w oczach lokalnej administracji zjawisko przechodzenia wiernych Kościoła unickiego do wyznania rzymskokatolickiego, bądź też Kuria gorzowska obsadzała w parafiach rzymskokatolickich księży grekokatolickich i tym samym zapewniała opiekę duszpasterską wiernym tego kościoła. Przekazanie kaplicy miało zatrzymać ten proces, bo jak stwierdzał miejscowy urzędnik „(...) w latach 1956-1957, a nawet wcześniej, stwierdzano częste fakty przechodzenia wyznawców obrządku grekokatolickiego do Kościoła prawosław-

⁷⁵ APZG, PWRN, sygn. 3111.

⁷⁶ AAN, UdSW, sygn. 19/52, *Odpis protokołu zdawczo – odbiorczego z dnia 21 października 1954 roku.*

⁷⁷ APZG, PWRN, sygn. 3111, *Pismo Prezydium PRN w Szprotawie do PWRN w Zielonej Górze z dnia 2 kwietnia 1954 roku*, k.16.

⁷⁸ APZG, PWRN, sygn. 3111, *Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do PWRN Referat do Spraw Wyznań z 2 września 1954 roku*, k. 20.

⁷⁹ APZG, PWRN, sygn. 3111, *Sprawozdanie z dokonanego przekazania kaplicy cmentarnej w Lesznie Górnym na cele kultu religijnego wyznania prawosławnego w dniu 21 października 1954 roku*, k. 25.

⁸⁰ APZG, PWRN, sygn. 2943, k. 4.

nego, a to przeważnie w miejscach gdzie był kościół prawosławny⁸¹. 26 lutego 1955 r. odbyła się uroczysta liturgia, która stała się początkiem oficjalnej działalności parafii w Lesznie Górnym. Sprawował ją ks. Jan Lewiarz. Wybrano także skład pierwszego Komitetu Cerkiewnego. Starostą cerkiewnym został Michał Chomkowicz, zastępcą Andrzej Młynar, a skarbnikiem Piotr Mościcki⁸². W nowo-powstałej parafii pełnienie obowiązków duszpasterskich zostało tymczasowo powierzone ks. prot. Eugeniuszowi Lachockiemu, proboszczowi parafii w Malczycach, pow. Środa Śląska⁸³. W początkowym okresie nabożeństwa nie odbywały się w sposób systematyczny, co było odnotowywane przez władze wyznaniowe jako niepokojące informacje. W tym bowiem czasie istniał konflikt w położonej 10 km dalej Szprotawie, a dotyczył braku miejsca do odprawiania liturgii⁸⁴. Władze liczyły, że cotygodniowe nabożeństwa w Lesznie Górnym mogłyby załagodzić nastroje wśród wiernych ze Szprotawy. Jednakże brak stałej obsługi w Lesznie nie wpływał łagodząco na nabrzmiewające problemy wśród wiernych Kościoła prawosławnego. W celu uspokojenia atmosfery wśród wiernych, jeszcze w tym samym roku we wrześniu, parafię wizytował biskup Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej Atanazy Sławiński⁸⁵. W tym dniu odbyło się bierzmowanie, a następnie procesja wokół świeżo przejętej kapliczki. Jak można przeczytać w poufnym meldunku „(...) całe ceremonie trwały około cztery godziny. (...) uwidoczniło się parę wozów konnych, które przyjechały z przyległych wsi. Nie było żadnych stoisk z dewocjonaliami, ani też nie było widać, żeby sprzedawano jakieś pisma”⁸⁶. W lipcu 1962 r. parafię w Lesznie Górnym odwiedził biskup Bazyli, co niewątpliwie przyczyniło się do umocnienia wiary i poczucia swojej odrębności wśród wiernych Kościoła prawosławnego.

Od początku erygowania parafii prawosławnej w Lesznie funkcję proboszcza sprawowali kolejno: ks. Dymitr Chylak (1948-1950) i (1952-1953), ks. Michał Popiel (1950-1951), ks. Jan Lewiarz (1953), ks. Eugeniusz Lachocki (1954-1955), ks. Mikołaj Poleszczuk (1954-1957), ks. Atanazy Sienkiewicz (1958-1959).

⁸¹ APZG, PWRN, sygn. 2943, *Sprawozdanie z działalności wyznań nierzymsko-katolickich na terenie województwa zielonogórskiego z dnia 25 lipca 1960 roku*, k. 4.

⁸² Za: A. Dudra, S. Dudra, *Prawosławny Dekanat...*, op. cit., s. 34.

⁸³ APG, UWG, sygn. 1425, *Pismo Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego do PWRN w Zielonej Górze z dnia 7 kwietnia 1955 roku*, k. 45.

⁸⁴ Wierni prawosławni wspólnie z ewangelicko-augsburskimi korzystali z poewangelickiego kościółka, co bywało zarzewiem konfliktu.

⁸⁵ APG, UWG, sygn. 1425, *Meldunek z 10 października 1955 roku, dotyczący wizytacji biskupa w parafii rzymsko-katolickiej Szprotawa oraz parafii prawosławnej przez biskupa prawosławnego w Lesznie Górnem*, k. 44.

⁸⁶ *Ibidem*, k. 44.

W 1960 r. placówkę objął ponownie proboszcz z Przemkowa ks. Mikołaj Poleszczuk, a następnie ks. Bogdan Sencio, który był administratorem parafii do 1979 r.⁸⁷ Aktualnym proboszczem parafii jest ks. Igor Popowicz.

3.2. Parafia prawosławna św. Mikołaja Cudotwórcy w Zielonej Górze

Początek parafii prawosławnej w Zielonej Górze wiąże się z przyjazdem repatriantów na Ziemię Zachodnie w 1945 r. Wśród nich był ks. Mikołaj Proniński, który latem 1945 r. zamieszkał w Zielonej Górze przy ul. Jaskółczej 17f⁸⁸. Na terenie miasta osiedlali się także przybywający z zachodu prawosławni żołnierze oraz przymusowi robotnicy. Po akcji „Wisła” liczba wiernych Kościoła prawosławnego w mieście znacznie wzrosła, w związku z tym ks. M. Pronińskiemu w kwietniu 1948 r. powierzono stanowisko proboszcza parafii⁸⁹. Pierwsze nabożeństwo w przydzielonej przez władze kapliczce przy ul. Wąskiej 5 odbyło się 8 września 1948 r.⁹⁰ Wnętrze świątyni zostało przyozdobione przedmiotami przywiezionymi z cerkwi we wsi Błohodatnoje–Biskupice, pow. grójecki. W 1950 r. według danych ks. Pronińskiego parafia liczyła około 500 osób⁹¹.

Dużym wydarzeniem w życiu parafii była konsekracja odremontowanej świątyni zielonogórskiej, która odbyła się 5 czerwca 1949 r. W uroczystości brali udział m.in. Ordynariusz Wrocławski Biskup Michał, który poświęcił świątynię oraz księża: Michał Popiel, Stefan Biegun, Władysław Kocyłowski, Mikołaj Proniński, Jarosław Tyczyno, Wiktor Masik⁹².

W związku z dającym się we znaki deficytem prawosławnych duchownych, ks. M. Proniński został upoważniony wiosną 1952 r. do obsługi religijnych potrzeb współwyznawców, nie posiadających swoich świątyń i duszpasterzy, na terenie powiatów Gorzów Wlkp. i Strzelce Krajeńskie⁹³. W sierpniu 1952 r. ks. Proniński wystąpił także do władz wyznaniowych z propozycją utworzenia filii

⁸⁷ A. Dudra, S. Dudra, *Prawosławny Dekanat...*, op. cit., s.34.

⁸⁸ APG, UWG, sygn. 1427, *Protokół przesłuchania ks. Mikołaja Pronińskiego z 26 czerwca 1950 roku*, k. 120-121.

⁸⁹ APG, UWG, sygn. 1427, *Pismo Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z 7 kwietnia 1948 roku*, k. 123.

⁹⁰ APG, UWG, sygn. 1427, *Protokół przesłuchania ks. Mikołaja Pronińskiego z 26 czerwca 1950 roku*, k. 120-121.

⁹¹ *Ibidem*, k. 120-121.

⁹² A. Dudra, S. Dudra, *Prawosławny Dekanat...*, op. cit., s. 68.

⁹³ APG, UWG, sygn. 1427, *Upoważnienie Metropolity Warszawskiego i Calej Polski z 21 maja 1952 roku*, k. 113.

parafialnej w Sulechowie⁹⁴. Doceniając zasługi proboszcza parafii zielonogórskiej władze Kościoła mianowały go 1 września 1958 r. na p.o. dziekana Dekanatu Zielonogórskiego⁹⁵. Stanowisko to pełnił do 1 kwietnia 1961 r.⁹⁶, a następnie – od 5 maja 1964⁹⁷ do 1 lutego 1972 r.⁹⁸

Podobnie jak i pozostali księża prawosławni, którzy przybyli na Ziemię Lubuską po drugiej wojnie światowej, ks. Proniński borykał się z poważnymi problemami finansowymi. W związku z tym, biorąc jednocześnie pod uwagę jego pracę duszpasterską wśród byłych grekokatolików⁹⁹, Prezydium WRN w Zielonej Górze wystąpiło w 1962 r. do Funduszu Kościelnego z propozycją przyznania zapomogi dla księdza, którego warunki bytowe były bardzo skromne¹⁰⁰.

Mimo starań proboszcza liczba parafian z każdym rokiem topniała. W 1969 r. – według ks. Pronińskiego – w parafii było około 200 wiernych. Jednakże na mszach niedzielnych uczestniczyło co najwyżej 20-50 osób. Na organizowane w przydomowej salce lekcje religii uczęszczało około 7-8 dzieci¹⁰¹. Po odbytej rozmowie władze wyznaniowe napisały w Sprawozdaniu:

„(...) w latach pięćdziesiątych w wyniku postępującej integracji, na Ziemi Lubuskiej liczne rodziny pochodzące z Ukrainy bardzo szybko przyjmowały polskie formy obyczajowe w rezultacie wyrzekając się wielu tradycji wschodnich.(...) Kapitalnym przykładem jest Zielona Góra, gdzie na 500 mieszkańców pochodzenia

⁹⁴ APG, UWG, sygn. 1427, *Charakterystyka*, k. 117.

⁹⁵ APG, UWG, sygn. 1427, *Dekret nr 154 na Wrocławsko-Szczecińską Diecezję z dnia 7 sierpnia 1958 roku*, k. 104.

⁹⁶ APG, UWG, sygn. 1427, *Dekret nr 33 na Wrocławsko-Szczecińską Diecezję z dnia 18 marca 1961 roku*, k. 68.

⁹⁷ APG, UWG, sygn. 1427, *Dekret nr 8 na Wrocławsko-Szczecińską Diecezję z 5 maja 1964 roku*, k. 101.

⁹⁸ APG, UWG, sygn. 1427, *Zwolnienie kanoniczne z 31 stycznia 1972 roku*, k. 96.

⁹⁹ Zupełnie inną ocenę pracy ks. proboszcza prezentował będący z nim w sporze Biskup Aleksy, który oskarżał ks. Pronińskiego o nieudolność w prowadzeniu parafii, w jego liście skierowanym do ks. Pronińskiego czytamy: „Gdzie są Łemkowie, którzy tyle lat czekali na swoje nabożeństwo w ich regionalnym języku? Poszli wszyscy do Kościoła rzymskiego, ponieważ usłyszeli tam nabożeństwo w swoim języku, użycie którego w liturgii uważał Wiel. Ks. za naruszenie praw ortodoksji oraz szerzenie nacjonalizmu”, APG, UWG, sygn. 1427, *Pismo Prawosławnego Biskupa Wrocławskiego i szczecińskiego do ks. proboszcza Mikołaja Pronińskiego z 10 maja 1973 roku*, k. 80-83.

¹⁰⁰ Ks. Proniński oprócz funkcji proboszcza, pracował jako magazynier zbożowy w PZZ Kozuchów, APG, UWG, sygn. 1427, *Pismo Prezydium WRN w Zielonej Górze do UdsW Fundusz Kościelny z 23 sierpnia 1962 roku*, k. 60.

¹⁰¹ APG, UWG, sygn. 1427, *Notatka służbowa z rozmowy przeprowadzonej w dniu 5 stycznia 1969 roku z ks. dziekanem wyznania prawosławnego*, k. 100.

ukraińskiego, nikt nie należy do parafii prawosławnej. Nabożeństwa w Zielonej Górze odbywały się w języku rosyjskim, a obecnie odbywają się w języku rosyjskim i ukraińskim. Czterdziestoosobowa grupa parafian zielonogórskich, to ludzie starsi wiekiem najczęściej pochodzenia rosyjskiego”¹⁰².

Główne zagrożenie dla Kościoła prawosławnego na Ziemi Lubuskiej ks. Proniński upatrywał w działalności Kościoła rzymskokatolickiego, który przyciągał grekokatolików pod swoją opiekę. Chcąc ukrócić niniejszy proceder, ksiądz nie wahał się informować władze o zaistniałej sytuacji. W jednej ze sporządzonych przez proboszcza korespondencji do Prezydium WRN w Zielonej Górze czytamy: „Niniejszym podaję do wiadomości, że w kościele rzymsko-katolickim w Nowej Soli od miesiąca czerwca odbywają się nabożeństwa w języku łemkowskim”¹⁰³. Podobne informacje przekazywał władzom proboszcz z Torzymia ks. Jerzy Zilitynkiewicz, który „(...) wystąpił z inicjatywą organizowania nabożeństw i kazań w języku ukraińskim w cerkwi zielonogórskiej, celem osłabienia wpływów grekokatolickiej działalności ks. Piotra Maziara, który wbrew zakazom Wydziału do Spraw Wyznań, odprawia nabożeństwa w obrządku grekokatolickim w Zielonej Górze”¹⁰⁴.

W czerwcu 1972 r. przeszła na własność parafii PAKP p.w. św. Mikołaja w Zielonej Górze nieruchomość położona przy ul. Partyzantów.

W związku z nasilającym się konfliktem między ks. Mikołajem Pronińskim a biskupem Aleksym, pełnienie obowiązków proboszcza parafii zostało przekazane czasowo (1972-1974) w ręce ks. Mikołaja Poleszczuka z Przemkowa, a następnie ks. Ihumenowi Alipiuszowi Kołodko¹⁰⁵. W tym czasie liczba parafian spadła do około 40 osób¹⁰⁶. Posługa duszpasterska tego ostatniego trwała jedynie kilka miesięcy (luty – maj 1975 r.)¹⁰⁷. Częsta zmiana proboszczów oraz suspendowanie ks. Pronińskiego¹⁰⁸ niewątpliwie wprowadzały niepokój wśród wiernych zielonogórskiej Cerkwi. Sytuacja uległa znacznej poprawie, gdy proboszczem parafii został ks. Piotr Marczak z Poznania, który zarządzał parafią w latach 1975-1986. Nowy

¹⁰² APG, UWG, *Sprawozdanie na temat działalności Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w województwie zielonogórskim*, k. 16-19.

¹⁰³ APG, UWG, sygn. 1427, *Pismo proboszcza Parafii Prawosławnej św. Mikołaja w Zielonej Górze z 8 lipca 1969 roku*, k. 99.

¹⁰⁴ APG, UWG, sygn. 1427, *Sprawozdanie na temat działalności Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w województwie zielonogórskim*, k. 17.

¹⁰⁵ APG, UWG, sygn. 1427, *Delegacja służbowa z 28 lutego 1975 roku*, k. 165.

¹⁰⁶ APG, UWG, sygn. 1427, *Notatka służbowa z 4 kwietnia 1975 roku*, k. 158.

¹⁰⁷ APG, UWG, sygn. 1427, *Dekret nr 4 na Diecezję Wrocławsko-Szczecińską z dnia 13 maja 1975 roku*, k. 153.

¹⁰⁸ APG, UWG, sygn. 1427, *Suspensa z 3 kwietnia 1975 roku*, k. 77.

duszpasterz zadbał o wykonanie niezbędnych remontów wewnątrz świątyni oraz przy wsparciu biskupa Aleksego rozpoczął w 1978 r. starania o uzyskanie pozwolenia na budowę plebani i pomieszczeń gospodarczych.

Od 1989 r. proboszczem parafii został ks. Antoni Habura¹⁰⁹, który dwa lata wcześniej został wyświęcony w zielonogórskiej świątyni. Aktualnie proboszczem parafii jest ks. Andrzej Dudra.

3.3. Parafia prawosławna św. Michała Archanioła w Torzymiu

Początki parafii prawosławnej w Torzymiu sięgają 1948 r. W powiecie sulęcińskim, według danych lokalnych władz, było 178 osób ludności pochodzenia ukraińskiego, a wśród nich wierni Kościoła prawosławnego¹¹⁰. W 1953 r. liczba wiernych parafii liczyła 130 osób¹¹¹. Pierwszym proboszczem parafii został ks. Stefan Biegun, który pełnił swoją funkcję do 1952 r. W czerwcu 1948 r. celebrował pierwszą liturgię w pobliskim Łagowie. Miesiąc później odbyło się nabożeństwo w Torzymiu. Najważniejszą kwestią dla powstającej parafii była konieczność posiadania świątyni do odprawiania liturgii. Jak wspomina Jarosław Zwoliński „Skrzyknęli się [Łemkowie – A.Ch.], uradzili, że jest w Torzymiu na cmentarzu ponemieckim mała cmentarna kapliczka, w której można by zrobić kapliczkę na wzór cerkiewny. Powiedzieli wójtowi, że będą się tam modlić. Wójtem był starszy pan zza Buga, nazywał się Woliński, jakiś widać było przedwojenny urzędnik, dość przychylnie do nas nastawiony. Kapliczkę szybko wyremontowali, przynieśli z domów obrazy, te przywiezione z Florynki, zrobili małą świątynię na podobieństwo Cerkwi”¹¹². W imieniu Kościoła prawosławnego obiekt przejmował psalmista Andrzej Zwoliński¹¹³.

¹⁰⁹ Ks. Antoni Habura zginął tragicznie w wypadku samochodowym 11 marca 2006 r. Był wieloletnim opiekunem duchowym Bractwa Młodzieży Prawosławnej Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej oraz proboszczem parafii w Zielonej Górze i Torzymiu.

¹¹⁰ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Prezydium PRN w Sulęcinie do Prezydium WRN w Zielonej Górze z 20 lutego 1956 roku*.

¹¹¹ APG, UWG, sygn. 1424, k. 37.

¹¹² J. Zwoliński, *Rapsodia dla Łemków*, [w:] *Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki Łemków*, pod red. W. Sitka, Wrocław 1996, s. 155.

¹¹³ AAN, UdSW, Wydz. III Nierzymkokatolicki, sygn. 9/25, *Pismo Urzędu woj. Poznańskiego Ekspozytura w Gorzowie Wlkp. do Departamentu wyznaniowego MAP z 6 kwietnia 1950 roku*.

W 1952 r. proboszczem parafii został wybrany ks. Mikołaj Poleszczuk¹¹⁴, który swoją funkcję pełnił do marca 1958 r. W czasie jego posługi w 1956 r. parafię odwiedził na noworocznych uroczystościach biskup Makary, którego obecność zgromadziła w niewielkiej, przycementarnej kapliczce rzeszę wiernych z całego powiatu¹¹⁵.

Patrząc na historię parafii w Torzymiu można dostrzec, że największym problemem z jakim borykali się parafianie był brak stałej posługi duszpasterskiej, a to wiązało się ze sporadycznością odprawianych nabożeństw. Na przestrzeni dwudziestu lat proboszczowie zmieniali się wielokrotnie. W 1959 r., gdy w parafii pojawił się problem braku duchownego, obowiązki duszpasterskie przejął proboszcz parafii w Ługach i Brzozie, ks. Włodzimierz Kochan¹¹⁶. Ze względu na dużą odległość między parafiami, decyzja ta nie mogła odbić się korzystnie na życiu religijnym torzymian. Od kwietnia do czerwca 1961 r. posługę sprawował ks. Chryzant Jaworski¹¹⁷. We wrześniu 1962 r. parafia została oddana w ręce ks. Jerzego Zilitynkiewicza, który mieszkał w Słubicach¹¹⁸. Swoją posługę duszpasterską sprawował krótko, gdyż rok później został delegowany do parafii w powiecie sanockim¹¹⁹. Do Torzymia miał powrócić w roli proboszcza na mocy dekretu z 7 września 1963 r.¹²⁰, lecz jak wynika z dokumentacji administracji rzeszowskiej ks. Zilitynkiewicz w tym samym czasie został mianowany na proboszcza w parafii w Hłomczy, pow. Sanok¹²¹. Odbyło się to bez zgody biskupa Bazylego, który w piśmie do Prezydium WRN w Zielonej Górze informuje urząd, iż odnalazł na terenie Rzeszowszczyzny księdza, który samowolnie opuścił placówkę w Torzymiu¹²². W związku z tym w 1963 r. parafię prowadzili kolejno: ks. Jan Zbiorowski,

¹¹⁴ APG, UWG, sygn. 1424, *Dekret nr 99 na diecezję Wrocławsko-Szczecińską z dnia 22 maja 1952 roku*, k. 38.

¹¹⁵ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Prezydium PRN w Sulęcinie do Prezydium WRN w Zielonej Górze z 20 lutego 1956 roku*.

¹¹⁶ APG, UWG, sygn. 1424, *Dekret nr 8 na diecezję Wrocławsko-Szczecińską z 30 stycznia 1959 roku*, k. 29.

¹¹⁷ A. Dudra, S. Dudra, *Prawosławny Dekanat...*, *op. cit.*, s. 95.

¹¹⁸ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Kancelarii Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego do Prezydium WRN w Zielonej Górze z 8 września 1962 roku*, k. 26.

¹¹⁹ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Metropolity Warszawskiego i całej Polski do Prezydium WRN w Rzeszowie z 5 czerwca 1963 roku*, k. 124

¹²⁰ APG, UWG, sygn. 1424, *Dekret nr 20 na diecezję Wrocławsko-Szczecińską z 7 września 1963 roku*, k. 21.

¹²¹ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Prezydium WRN w Rzeszowie do Metropolity Warszawskiego i całej Polski z 5 września 1966 roku*, k. 98.

¹²² APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Prawosławnego Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego do Prezydium WRN w Zielonej Górze z 28 maja 1965 roku*, k. 18.

a następnie ks. Chryzant Jaworski¹²³. W 1965 r. prowadzenie parafii oraz punktu katechetycznego zostało przydzielone ks. Konstantemu Bajko¹²⁴. Braki kadrowe w Kościele prawosławnym zmusiły Metropolitę Warszawskiego i całej Polski do ponownego preforsowywania nieakceptowanego przez władze wyznaniowe ks. Zilitynkiewicza na stanowisko proboszcza w Torzymiu¹²⁵. W tym okresie czasowo rolę proboszcza pełnił ks. Aleksander Jaroszuk z Koszalina¹²⁶. Po rocznych zabiegach diecezjalnych władz Prezydium WRN w Zielonej Górze wyraziło zgodę na objęcie funkcji proboszcza w parafii Torzym¹²⁷ przez ks. Zilitynkiewicza i 21 maja 1968 r. został on proboszczem w Torzymiu¹²⁸. Od tej pory w ocenie wojewódzkich władz swoją funkcję sprawował w sposób należyty. W sprawozdaniu za rok 1969 czytamy: „W ostatnich latach nie budzi zastrzeżeń postawa ks. Jerzego Zilitynkiewicza, ścisły kontakt z władzami terenowymi w powiecie sulęcińskim i w Międzyrzeczu pomaga w kształtowaniu właściwych nastrojów ludności pochodzenia ukraińskiego w Torzymiu”¹²⁹.

W 1971 r. na forum Gromadzkiej Rady Narodowej w Torzymiu została złożona przez jednego z radnych propozycja, aby prawosławnej ludności przydzielić kościółek przy zbiegu ul. Mickiewicza i Podgórnej¹³⁰. Projekt zyskał poparcie władz, ale nie został zaakceptowany przez prawosławną parafię, której odpowiadał dotychczasowy obiekt. 29 czerwca 1971 r. poewangelicka kapliczka przeszła ofi-

¹²³ A. Dudra, S. Dudra, *Prawosławny Dekanat...*, op. cit., s. 95.

¹²⁴ APG, UWG, sygn. 1424, *Nominacja służbowa z 10 lutego 1965 roku*, k. 20.

¹²⁵ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Metropolity Warszawskiego i całej Polski do UdSW w Warszawie z 28 lutego 1967 roku*, k. 95.

¹²⁶ Ks. Aleksander Jaroszuk, bp Aleksy (1925-1982) ukończył Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie, a następnie w 1963 roku Chrześcijańską Akademię Teologiczną. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1964 r. Pełnił posługę kapłańską m.in. w Torzymiu, APG, UWG, sygn. 1424, *Dekret na Diecezję Wrocławsko-Szczecińską z 10 stycznia 1967 roku*, k. 17, Michałowie, Lipinach i Zimnej Wodzie. W latach (1970-1982) sprawował funkcję ordynariusza Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej, APG, UWG, sygn. 1427, k. 136.

¹²⁷ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Prezydium WRN w Zielonej Górze do Prawosławnego Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego z 8 maja 1968 roku*, k. 77.

¹²⁸ APG, UWG, sygn. 1424, *Dekret na Diecezję Wrocławsko-Szczecińską z 21 maja 1968 roku*, k. 16.

¹²⁹ APG, UWG, sygn. 1427, *Sprawozdanie na temat działalności Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w województwie zielonogórskim*, k. 17.

¹³⁰ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Prezydium GRN w Torzymiu do Prezydium PRN w Sulęcinie z 30 kwietnia 1971 roku*, k. 15.

cialnie na własność Kościoła prawosławnego¹³¹. W 1973 r. liczba parafian wynosiła 61 osób dorosłych i 27 dzieci¹³².

Stabilizacja placówki nastąpiła, gdy proboszczem parafii został ks. Piotr Marczak, który swoją posługę sprawował od września 1975 r. do maja 1994¹³³. Poza nowymi inwestycjami związanymi z dobudową przedsionka kaplicy, ks. Marczak zadbał o rozwój duchowy swoich wiernych, w tym także najmłodszych. Od 14 maja 1994 r. posługę duszpasterską w parafii sprawował ks. Antoni Habura¹³⁴. W 1994 r. naprawiono dach oraz pomalowano kaplicę wewnątrz i na zewnątrz. Pierwszy ikonostas był wykonany przez parafian, obecny pochodzi z pierwszej cerkwi w Gorzowie Wielkopolskim. Aktualnie proboszczem parafii jest ks. Dariusz Ciołka.

4. Podsumowanie

Po zakończeniu II wojny światowej sytuacja Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego była niezwykle ciężka. Zmiany terytorialne oraz przesiedlenia ludności ze wschodnich rubieży II Rzeczypospolitej doprowadziły do rozbicia struktury administracyjnej Kościoła oraz uszczupliły stan jego posiadania.

W wyniku powojennych rozstrzygnięć wielu spośród prawosławnych wiernych znalazło się na Ziemi Lubuskiej. Tak więc przewodnim zadaniem Kościoła stało się zorganizowanie życia religijnego i objęcie opieką duchową wiernych, którzy w dramatycznych okolicznościach pojawili się w zachodnich powiatach Polski. Cerkwi udało się w dość krótkim czasie pozyskać szeroką bazę społeczną i ugruntować dominującą pozycję w regionie. Już w pierwszym powojennym dziesięcioleciu ustabilizowała się sieć parafialna, która odtworzyła religijne życie wśród prawosławnych wiernych. Pozwoliło to na stałe wpisać się Cerkwi w krajobraz wyznaniowy Ziemi Lubuskiej.

¹³¹ APG, UWG, sygn. 1424, *Decyzja nr 10/T z 22 grudnia 1972 roku*, k. 6.

¹³² APG, UWG, sygn. 1424, *Notatka z rozmowy telefonicznej z ks. Jerzym Zilitynkiewiczem z 10 marca 1973 roku*, k. 12.

¹³³ APG, UWG, sygn. 1424, *Pismo Prawosławnego Biskupa Wrocławskiego i Szczecińskiego do Urzędu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z 31 lipca 1975 roku*, k. 57.

¹³⁴ APG, UWG, sygn. 1426, *Dekret 155/3/94*, k. 11.

Orthodox Church in the Lubuskie Region after World War II

S u m m a r y

The article presents the process of emergence of Orthodox parishes in the Lubuskie Region and the most important problems accompanying the process. For greater clarity the study is divided into three parts. In the first the author discusses the organisation of Orthodox religious life in the area after World War II. It presents the administrative structure of the Wrocław – Szczecin Diocese, the clergy of the Zielona Góra deanery and the emerging parishes. The second part is devoted to the characteristics of the network of parishes. In this part the author discusses the most important problems encountered by the Orthodox congregation: insufficient number of priests, problems with acquiring church buildings and funds for their renovation as well as the resulting loss of the faithful and progressing secularisation. The third part describes the process of forming Orthodox parishes during a few decades as exemplified by the parishes in Leszno Górne, Torzym and Zielona Góra.

Russisch-orthodoxe Kirche im Land Lebus nach dem 2. Weltkrieg

Z u s a m m e n f a s s u n g

In dem Aufsatz wurde die Gründung der russisch-orthodoxen Pfarreien in der Nachkriegszeit im Land Lebus (Ziemia Lubuska) geschildert. Die Verfasserin wollte die wichtigsten Probleme darstellen, mit welchen die entstehenden Posten zu kämpfen hatten. Der Transparenz wegen besteht der Aufsatz aus drei Teilen. In dem ersten wurde die Organisierung des religiösen Lebens der orthodoxen Kirche im Land Lebus nach dem 2. Weltkrieg besprochen. Dargestellt wurde die Verwaltungsstruktur der Diözese Breslau-Stettin (Diecezja Wrocławsko-Szczecińska), die Geistlichen des Dekanats Grünberg (Zielona Góra) und die entstehenden Pfarreien. In den zweiten Teil wurde das Netz der entstehenden Pfarreien charakterisiert. Die Verfasserin nahm Bezug auf die wichtigsten Probleme, die die russisch-orthodoxen Gläubiger zu lösen hatten. Erwähnt wurden der Klerusmangel, die Gewinnung der Mittel für die Kirchen und ihren Bau, die Gläubigerabwanderung und die fort-

schreitende Säkularisierung. Im dritten Teil wurde am Beispiel einiger Posten der Gestaltungsprozess der russisch-orthodoxen Pfarreien innerhalb von einigen Jahrzehnten geschildert. Dargestellt wurden Pfarreien in Ober Leschen (Leszno Górne), Stenberg (Torzym) und Grünberg.